

Jakob kruipt in Ezaus huid.

Genesis 27 uitgelegd door Frans Breukelman

Voor het Colloquium Biblicum 24: "Jakob". Gerard van Zanden, april 2016

Inleiding	2
1. De eerste inventarisatieronde: Genesis 27 in de <i>Bijbelse Theologie</i>	3
1.1 Jakob, de hiellichten	3
1.2 Namen en daden	3
1.3 'Hij sprak in zijn hart...'	4
1.4 Ezaus vergeet	4
1.5 Evaluatie	4
2. De tweede inventarisatieronde: Genesis 27 in het audiovisueel archief	4
2.1 De eerstgeborene is de gezegende	5
2.2 De identiteit	5
2.3 Evaluatie	6
3. Tussenstap: de eerstgeboorte en de zegen	6
3.1 De eerstgeboorte	6
3.1.1 De goddelijke verkiezing	6
3.1.2 De representatie	7
3.1.3 Kracht en macht	7
3.1.4 Aan God gewijd	7
3.2 De zegen	7
3.2.1 Abraham de gezegende	7
3.2.2 Izak de gezegende	7
3.2.3 Jozef de gezegende	8
3.3 Evaluatie	9
4. De derde inventarisatieronde: Genesis 27 in het schriftelijk archief	10
4.1 'Mit Trug...' De eerstgeboorte in Genesis 27	10
4.1.1 De inhoud	10
4.1.2 Evaluatie	11
4.2 'Izaak zegent Jacob en Ezaus'. De zegen in Genesis 27	12
4.2.1 De zegen prijsgegeven	12
4.2.2 De zegen in gevaar	12
4.2.3 Evaluatie	12
4.3. 'Wie zijt gij?'. De identiteit in Genesis 27	12
4.3.1 De preekchets	12
4.3.2 Evaluatie	14
5. Conclusie. Jakob kruipt in Ezaus huid	14
5.1 Breukelmans interpretatie van Genesis 27	15
5.1.1 Het geheim van de verkiezing	15
5.1.2 De strijd om de zegen	15
5.1.3 De naamsverandering	15
5.2 Evaluatie van het onderzoek	16

Inleiding

Toen Frans Breukelman (1916-1993) een theologie van het Bijbelboek Genesis begon te schrijven, stond hem helder voor ogen hoe het geheel eruit moest gaan zien. Aan de hand van de literaire structuur van תולדות-opschriften kwam hij tot de these dat de auteur of redacteur (Breukelman: de 'verteller') van Genesis zijn boek een viertal hoofddelen had gegeven:

1. Genesis 5:1 – 11:26 'Het contrast van tweeërlei ante et post' – over de beweging van de vader naar de zoon
  2. Genesis 11:27 – 25:11 'Het verhaal van de תולדות van Terach' - over de vader in de relatie tot zijn zoon
  3. Genesis 25:12 – 37:1 'Het verhaal van de תולדות van Izaäk' - over de zoon in relatie tot zijn broeder in de strijd om de בְּכֹרָה (het eerstelingschap) en de בְּרָכָה (de zegen).
  4. Genesis 37:2 – 50:26 'Het verhaal van de תולדות van Jacob' - over de gezegende te midden van zijn broers
- De proloog (Genesis 1-4) beschreven vanuit het literaire geheel van de vier hoofddelen

Een eerste deel van Breukelmans Genesisstudie verscheen, als derde deel van zijn *Bijbelse Theologie*, onder de titel תולדות. *De theologie van het boek Genesis. Het eerstelingschap van Israël temidden van de volkeren op de aarde als thema van "het boek van de verwekkingen van Adam, de mens"* (Kampen: Kok, 1992, voortaan: BT I/2). Hierin worden de eerste twee hoofddelen van Genesis besproken (Genesis 5:1 – 11:26 en Genesis 11:27 – 25:11). Kort na het verschijnen van BT I/2 overleed Breukelman, en hoewel sommige onderdelen van Breukelmans *Bijbelse Theologie* postuum alsnog in druk verschenen, geredigeerd door enkele van zijn leerlingen, bleef de tweede helft van de Genesisstudie, waarin Genesis 25:12 – 50:26 besproken zou moeten worden, ongepubliceerd. De reden daarvoor is eenvoudig: het materiaal dat werd aangetroffen in Breukelmans persoonlijke archief vertoonde (te) grote hiaten en ook een duidelijke ordening van het materiaal ontbrak. Van het laatste hoofddeel van Genesis bijvoorbeeld heeft Breukelman alleen Genesis 37 en Genesis 39 uitvoerig zelfstandig gethematiseerd. Van de overige hoofdstukken treffen we, in geschreven vorm, slechts enkele notities aan, of, in gesproken vorm, slechts zijdelingse opmerkingen.

In deze bijdrage willen we bezien in hoeverre het desondanks toch mogelijk is om op basis van het beschikbare materiaal te reconstrueren hoe (onderdelen van) Breukelmans bespreking van het derde en vierde hoofddeel van Genesis eruit zou kunnen zien. Er staat ons dan een drietal bronnen ter beschikking:

1. De tien banden *Bijbelse Theologie*, verschenen tussen 1980 en 2013;
2. Het audiovisueel archief van de Stichting Breukelman (ondergebracht bij het *Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden)* te Amsterdam, onder collectienummer 767)
3. Het schriftelijke archief van Frans Breukelman (ondergebracht op dezelfde locatie; collectienummer 674).

In deze bijdrage zullen we, exemplarisch, het beschikbare materiaal over één hoofdstuk van Genesis inventariseren en analyseren aan de hand van een door mij voorgestelde methode, die zich heen en weer beweegt tussen de *Bijbelse Theologie* en de andere beschikbare bronnen. Met het oog op de centrale tekst van de conferentie kiezen we uiteraard voor het 27e hoofdstuk van Genesis. Twee vragen zoeken we te beantwoorden:

1. Kunnen we op basis van het beschikbare materiaal Breukelmans interpretatie van Genesis 27 reconstrueren?
2. Levert deze onderzoeksmethode een bevredigend resultaat, zodat ook verder onderzoek naar de ongepubliceerde gedeelten van Breukelman *Bijbelse theologie* op deze wijze kan worden voortgezet?

We zullen eerst stapsgewijs het beschikbare materiaal over Genesis 27 inventariseren en analyseren (§ 1-4). Vervolgens proberen we de verschillende aspecten bij elkaar te brengen (§ 5).

1. De eerste inventarisatieronde: Genesis 27 in de *Bijbelse Theologie*

De eerste stap van ons onderzoek is het inventariseren van de plaatsen in de banden *Bijbelse Theologie* waar Genesis 27 (of een gedeelte daarvan) centraal staat. Een door mij opgesteld register van Schriftplaatsen in het oeuvre van Breukelman laat zien dat Genesis 27 nergens in de tien banden *Bijbelse Theologie* zelfstandig wordt gethematiseerd. Er zijn echter wel vier plaatsen waar een gedeelte van Genesis 27 wordt aangehaald. Ik geef deze vier plaatsen kort weer en probeer daarbij aan te geven wat het ons aan voorlopig inzicht oplevert.

1.1 Jakob, de hielenlichter

In *Bijbelse Theologie* II/1 vinden we een eerste verwijzing naar Genesis 27. Op pagina 173 vinden we de volgende voetnoot bij een citaat van Jeremia 9:3-5:

'Fersenschleicher': vgl. Gen 25,24-26; 27:35-36; Hos 12:4-7.

In Jeremia 9:3-5 klaagt Jeremia zijn volksgenoten aan: 'elk broeder doet niet dan bedriegen'. Buber heeft hier: 'jeglicher Bruder schleicht als Fersenschleicher'. 'Fersenschleicher' is een etymologiserende weergave van de naam Jakob; een Nederlands equivalent zou kunnen zijn: 'hielenlichter'. Door middel van deze voetnoot legt Breukelman een verband met drie andere teksten.

- Genesis 25:26. Hier wordt Jakobs naam in verband gebracht met 'hiel' (וַיִּדּוּ אֶחָזֶת בְּעֶקֶב עֵשָׂו), 'en zijn hand greep de hiel van Ezau')
- Genesis 27:36. Hier wordt de naam Jakob in verband gebracht met 'bedriegen' (וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְעַמִּים), 'hij heeft mij nu tweemaal bedrogen');
- Hosea 12:4. Hier wordt de naam van Jakob opnieuw in verband gebracht met 'hiel' (בְּבֶטֶן עֲקָב אֶת-אֶחָיו), 'in de moederschoot pakte hij zijn broer bij de hielen'.

Breukelman constateert hier dus dat Buber zijn vertaling van de naam Jakob met 'hielenlichter' heeft gebaseerd op deze dubbele etymologie: binnen de Bijbel (en dus ook in Genesis 27) wordt de naam zowel in verband gebracht met 'hiel' als met 'bedriegen'.

1.2 Namen en daden

Op een tweede vindplaats, nu in *Bijbelse Theologie* II/2, komen we erachter waarom deze etymologie van Jakobs naam van belang is voor de interpretatie van de verhalen over Jakob. Op pagina 13 en 14 van BT II/2 verkent Breukelman het verband tussen de namen van Bijbelse personen (שְׁמוֹת) en de manier waarop zij handelen (דְּבָרִים). Allereerst beweert Breukelman dat een persoonsnaam het diepste wezen van die persoon weerspiegelt. In principe is dat diepste wezen van een persoon onveranderlijk, en dus blijft ook iemands naam zijn leven lang hetzelfde. Ik citeer:

Eine Stelle wie Gen. 27:36 kann man übersetzen mit ‚Rief man drum seinen Namen Jaakob, Fersenschleicher?‘ (Buber), aber auch mit ‚Ruft man darum seinen Namen Jakob?‘. Man ruft seinen Namen Jakob, weil sein Name bei der Namengebung erstmalig (und das heißt ein für allemal) so gerufen wurde. Ist einmal der Name eines Wesens in einer bestimmten Weise gerufen, dann bleibt man ihn auch hinfort rufen, es sei denn das betreffende Wesen wird verwandelt oder verwandelt sich in ein anderes.

Hier merken we op, dat als Jakobs naam in Genesis 35:10 veranderen zal in 'Israël', dat daarmee ook zijn wezen verandert.

Dieses Rufen des bestimmten Namens bedeutet immer die Erlaubnis, die Ermächtigung aber auch das Gebot, inmitten aller anderen Wesen das besondere Wesen dieses bestimmten Namens nun auch tat-sächlich zu sein.

Hier blijft het onduidelijk in hoeverre Breukelman in de Hebreeuwse Bijbel een bepaalde noodlottigheid in het hebben van een bepaalde naam heeft waargenomen. Ligt Jakobs gedrag in Genesis 27 vast door de naam die hij nu eenmaal van zijn ouders heeft gekregen? – In ieder geval kunnen we constateren dat Breukelman een zeer nauw verband ziet tussen iemands naam en iemands handelen: Jakob heet niet voor niets Jakob, 'hielenlichter'!

1.3 'Hij sprak in zijn hart...'

In BT II/1 constateert Breukelman in een ander verband opnieuw een nauwe relatie tussen iemands persoon (zijn diepste wezen) en diens handelen. Op pagina 72, noot 33, onderstreept hij de uitdrukking 'hij sprak in zijn hart' uit Genesis 27:4. Daar heeft Ezaus 'spreken in zijn hart' een bepaald handelen tot gevolg.

Hier wordt duidelijk dat Breukelman uitgaat van 'sterke', stabiele en op een bepaalde manier eendimensionale en onveranderlijke karakters in het verhaal van Genesis 27. Aan de formuleringen van het verhaal valt af te lezen wat hun motieven zijn voor de diverse handelingen die verricht worden. Dit is het Bijbelse 'zijn-in-de-daad'.

1.4 Ezaou vergeet

Op een vierde en laatste plaats wordt, in een verhandeling over 'gedenken en vergeten' (BT II/1, 15) Genesis 27:44-45 opgevoerd als een bewijsplaats voor het Bijbelse 'vergeten' (נשכח): Rebekka adviseert Jakob om 'enkele dagen' bij Laban te blijven, totdat Ezaou vergeten zal hebben wat hij gedaan heeft. Volgens Breukelman uit het 'gedenken' zich onmiddellijk in een bepaalde handeling. Bij het 'vergeten' wordt het handelen daarentegen juist uitgesteld of blijft geheel achterwege.

Opnieuw voert Breukelman hier een fragment uit Genesis 27 aan om zijn stelling te ondersteunen dat men aan de beschreven handelingen kan aflezen wat er zich afspeelt in het diepste wezen van de Bijbelse personages. Zowel 'vergeten' als 'gedenken' zijn vormen van het Bijbelse 'zijn-in-de-daad'.

1.5 Evaluatie

Wat leveren deze vier plaatsen op? De opbrengst blijft beperkt en fragmentarisch. We doen twee observaties:

- a. We zien allereerst hoe Genesis 27 in de gepubliceerde delen van Breukelmans *Bijbelse Theologie* slechts een *illustratieve* functie heeft; een zelfstandige verhandeling over Genesis 27 ontbreekt.
- b. We hebben ontdekt dat Breukelman een hechte eenheid ziet tussen de Bijbelse personen (hun naam, hun gedachten, hun gedenken/vergeten) enerzijds en hun handelen anderzijds. Van enige discrepantie tussen beide kan eigenlijk geen sprake zijn. Blijkbaar raakt het verhaal van Genesis 27 aan vragen rondom deze identiteit van de karakters.

2. De tweede inventarisatieronde: Genesis 27 in het audiovisueel archief

De tweede stap van ons onderzoek is het inventariseren van het beschikbare materiaal over Genesis 27 in het audiovisuele archief van de Stichting Breukelman. Het audiovisueel archief bestaat uit een honderdtal cd's en enkele andere geluidsdragers met daarop audio-opnamen van lezingen en preken. Het materiaal is door Pieter van Walbeek geïndexeerd op Bijbelplaatsen en thema's. De index vermeldt een vijftal cd's waarop gedeeltes van Genesis 27 besproken worden:

- a. cd X (Krommenie 1971, lezingen over Genesis): Genesis 27
- b. cd XVIII (Krommenie 1973, lezingen over Genesis 24): Genesis 27
- c. cd XXI (Krommenie 1973, lezingen over Genesis 22:1-19): Genesis 27:1-40
- d. cd LXXVII (Rotterdam 1973, lezingen over Genesis 32-33): Genesis 27:36
- e. cd LXXVIII (Rotterdam 1973: lezingen over Genesis 32-33): Genesis 27:12.18.36.41-45

Opnieuw valt op dat Genesis 27 niet zelfstandig gethematiseerd wordt, maar meeklinkt in de bespreking van andere hoofdstukken. Bij een eerste 'lezing' van het materiaal ontdekken we dat de opnamen b, d en e ons slechts schetsmatig informatie over Breukelmans interpretatie van Genesis 27 opleveren. Opname a en c geven echter wel belangrijke aanzetten. Deze twee opnamen zullen we nu kort bespreken. Van beide geef ik eerst een transcriptie van het belangrijkste gedeelte. Hieruit destilleren we de meest belangwekkende elementen van Breukelmans interpretatie van Genesis 27 die erin aan het licht komen. De opmerkingen tussen rechte haken ([...]) zijn van mijn hand.

2.1 De eerstgeborene is de gezegende

In opname a horen we Breukelman het volgende zeggen:

(...) De aanwezigheid van die ene, de בְּכוֹר is de בְּרוּךְ, de eerstgeborene als de gezegende – dus u begrijpt: in de strijd tussen Jakob en Ezaü gaat het om dat dubbele: het begint met de strijd om het eerstelingschap, maar die strijd om het eerstelingschap is dan tegelijk de strijd om de zegen. ‘Ben jij het of ben ik het, in hun aller midden: de gezegende?’ De eerstgeborene als de gezegende, dat is van meet af aan aan de orde. Nu begrijpt u wat de zin is van het contrast dat ons wordt getoond in het eerste grote hoofddeel van de סֵפֶר תּוֹלְדוֹת הָאָדָם [= Genesis 5:1 – 11:26]: als we namelijk moesten afzien van die éne in hun aller midden, die eerstgeborene als de gezegende, in wien de toekomst des heils ons is toegezegd, die het onderpand is dat er heil te verwachten was (...). Hij is het onderpand dat we deze toekomst des heils mogen verwachten! (...) Want dat is nou heel mooi hoor, dat er voor het mensdom heil te verwachten is, (...) dat het toch niet op niks zal uitlopen met ons, dat het een echte vervulling en een echte voleinding tegemoet gaat. De hele dramatiek van de geschiedenis. (...)

We merken drie dingen op:

1. In dit fragment koppelt Breukelman het eerstelingschap één op één aan het gezegend-zijn: de eerstgeborene is de gezegende.
2. De eersteling heeft een representatieve functie: hij is iemand in wie de belofte van zegen schuilt voor de mensen om hem heen. Bij uitbreiding is zelfs de hele mensheid voor haar heil aangewezen op de zegen die rust op de eersteling.
3. In het verhaal van Jakob en Ezaü is er sprake van een *strijd* om het eerstelingschap en daarmee een *strijd* om de zegen. Op het spel staat de vraag: *wie is de eerstgeborene?* – en tegelijkertijd, onlosmakelijk daaraan verbonden: *wie is de gezegende?*

2.2 De identiteit

In een gedeelte van opname c horen we het volgende:

(...) en het verhaal van de יָצֵת תּוֹלְדֵי יַצְחָק daarna, waarin het gaat om de zoon in de relatie tot zijn broer. En dan ook in dat tweede [nl. het derde hoofddeel van Genesis], als het nu over die zoon... dan krijg je precies dat hij dit wat God goddelijk wil realiseren en goddelijk wil geven, dat hij dan op zijn menselijke wijze meent daarbij assistentie te moeten verlenen en op zijn qui-vive te zijn en dan dit te moeten verwerven, en dan krijg je dus die verrukkelijke scènes van dat hij in die huid van Ezaü helemaal kruipt en dat die Jitzchak rechtmatig belazerd wordt [onverstaanbaar] maar moreel uiterst bedenkelijk. En Jakob gaat langs de afgrond van de vervloeking. ‘Dan zal niet de בְּרָכָה over mij komen maar קָלְלָה [Genesis 27:12], nou ja, dat riskeren we dan maar, laten we dan maar hopen dat het dubbeltje goed rolt en dat het wel...’ Nou ja, het is op het nippertje, want.. ja, je ruikt het wel, maar de stem he? Je wordt eventjes in spanning gebracht. ‘Wie ben jij?’ מִי אַתָּה? Ja, wie ben jij. אֲנִי עֵשָׂו, Ik ben het! אֲנִי בְּכֹרֶךָ – en zo krijgt hij dan toch de goede zegen mee. Maar je begrijpt: deze Jakob, die zó te werk gaat, die zo zelf in de huid van Ezaü kruipt, zich met Ezaü identificeert – en als je hem vraagt: ‘Wie ben je?’ Dan zegt hij: ‘Ik ben Ezaü, uw eerstgeborene’. Begrijpt u wel: het is de vraag naar zijn identiteit. Wie ben jij? Ben jij Israël, die daar zó bezig is? Dit hele verhaal moet evenals dat verhaal over de vader, nu ook als het gaat om de zoon in de relatie tot zijn broeder, een crisis tegemoet gaan en die crisis is dus, in de תּוֹלְדֵי תָרַח (...) het verhaal van dat hij door die donkere nacht van het gericht zich heen moet worstelen. In de ontmoeting van Jakob met Ezaü, aangezicht tot aangezicht, dat wordt dan tot ontmoeting van Jakob met God, aangezicht tot aangezicht, en mijn נִפְּשׁוּ is niet ‘behouden gebleven’, maar is ‘gered’. ‘Toen ging hem de zon op’ en dan heb je weer dat verrukkelijke: zal er nog een dag voor hem een dag aanbreken? Als er voor hem geen dag meer aanbreekt, dan breekt er geen dag meer aan voor ons allen. Dan is het de laatste dag. Dan zal er geen tijd meer zijn. (...) En daarmee ging de zon op voor ons allen en brak er een nieuwe dag aan en blijven de dagen komen. Door die crisis moet het heen, wilde Jakob Israël zijn. En daar hoor je dus voor het eerst niet ‘יַעֲקֹב’ maar ‘יִשְׂרָאֵל’. (...)

We merken opnieuw een aantal interpretatieve aspecten op:

1. Jakob is de eerstgeborene van Godswegen en God zal er zelf voor zorgen dat hij zich ook als die eersteling zal manifesteren.
2. Jakob meent echter God te moeten assisteren en zijn zegen te moeten verwerven.
3. Jakob zet daarmee alles op het spel: de zegen zou kunnen omslaan in een vervloeking.
4. De vraag van Izaak aan Jakob, 'Wie ben je?', legt de incongruentie tussen Jakobs eerstelingschap en zijn daden bloot. Hij doet zich voor en gedraagt zich als Ezaü.
5. De naamsverandering van Jakob markeert een moment waarop er bij Jakob iets wezenlijks verandert.

2.3 Evaluatie

De fragmenten van audio-opnamen van lezingen leveren materiaal op waardoor we ons al een zeker beeld kunnen vormen van Breukelmans interpretatie van Genesis 27. We kunnen vaststellen dat drie zaken voor Breukelmans interpretatie van Genesis 27 van het meeste belang hebben:

1. De eerstgeboorte – בְּכֹרָה
2. De zegen - בְּרָכָה
3. De identiteit

Breukelmans begrip van 'identiteit' in de banden van de *Bijbelse theologie* heeft hierboven reeds onze aandacht gehad (§ 1): namen en daden liggen in elkaars verlengde. In het materiaal dat we tot nu toe hebben behandeld, blijft echter onduidelijk wat de overige twee noties, בְּכֹרָה en בְּרָכָה, precies inhouden bij Breukelman, en hoe ze zich tot elkaar verhouden.

3. Tussenstap: de eerstgeboorte en de zegen

Voordat we een laatste materiaalgroep over Genesis 27 inventariseren (§ 4), zetten we daarom een methodische tussenstap. Om de twee genoemde kernbegrippen, 'de eerstgeboorte' en 'de zegen', beter te kunnen verstaan, grijpen we terug op het geheel van het materiaal dat ons ter beschikking staat.

3.1 De eerstgeboorte

In BT I/2, p. 50-51 krijgen we een helder beeld van wat Breukelman verstaat onder de eerstgeboorte. Eerstgeboorte of eerstelingschap (Breukelman gebruikt beide begrippen en bedoelt er hetzelfde mee) is hét grote thema van het boek Genesis ('het eerstelingschap van Israël te midden van de volkeren'). De verteller van Genesis vertelt een verhaal van תולדות, verwekkingen, waarbij de 'eerste' zoon van de vader, de eersteling, telkens een bepalende rol speelt. Wie is deze eersteling? Taalkundig of literair moeten we over de eersteling twee dingen opmerken:

1. Er bestaat een afzonderlijk woordje voor, namelijk בְּכֹר, 'eersteling' of 'eerstgeborene'.
2. Als de zonen van een man worden genoemd, wordt meestal bij de eerste apart vermeld, dat deze zijn בְּכֹר is (bij. Gen. 10:15, 22:21, 25:13, 35:23, 46:8, 49:3, 1 Samuël 17:13, 2 Samuël 3:2, 2 Kronieken 21:1-3).

Uit deze twee observaties kunnen we opmaken dat het als-eerste-geboren-zijn weliswaar dikwijls, maar toch niet per definitie samenvalt met de בְּכֹר, de 'eerstgeborene'. Vervolgens kunnen we een aantal verschillende kenmerken van de eerstgeborene onderscheiden die door Breukelman voor het voetlicht gebracht worden. Die zullen we nu kort bespreken.

3.1.1 De goddelijke verkiezing

Ten eerste is het eerstelingschap een zaak van goddelijke verkiezing; de mens of de natuur of het lot kan er niet over beschikken. De hoofdzaak van het tweede en derde hoofddeel van Genesis is het volgende (BT I/2, 62):

In het eerstelingschap van telkens die éne temidden van alle andere hebben we niet te maken met een gewone "natuurlijke" voorsprong van de één ten opzichte van de ander, maar met goddelijke "verkiezing". Het thema is immers, dat naar goddelijke bedoeling niet deze maar die het zal wezen, niet Ismaël maar Izaäk, niet Ezaü maar Jacob. (...) in het verhaal van de toledoth van Izaäk moet daarna Jacob leren, dat het eerstelingschap ook niet gelijk is

aan de voorsprong van de oerkrachtige natuur: hier wordt Ezaü met zijn voorsprong – hij was de eerste die tevoorschijn kwam (25:25 vgl. 38:27-30) – tegenover Jacob geplaatst. In beide verhalen gaan we een ontkenning tegemoet. (...) het verhaal van de toledoth van Izaäk over de zoon in relatie tot zijn broeder culmineert in de grote pericoop over de ontmoeting der broeders “aangezicht tot aangezicht” (32:2-33:17).

3.1.2 De representatie

Ten tweede heeft de eersteling een representatieve functie. De bestemming van allen hangt af van deze éne (BT I/2, 50):

Eén is in het midden van hen allen op unieke wijze representatief voor het geheel en dat is de בְּכוֹר, de eersteling.

3.1.3 Kracht en macht

Ten derde heeft de eersteling een bepaalde kracht en macht boven zijn broeders. Breukelman noemt Genesis 49:3 (BT I/2, 51):

Ruben! gij zijt mijn eerstgeborene, mijn kracht, en het begin mijner macht; de voortreffelijkste in hoogheid, en de voortreffelijkste in sterkte!

3.1.4 Aan God gewijd

Ten vierde is hij aan God gewijd. Breukelman noemt de tekstplaats Exodus 22:29b: ‘den eerstgeborene uwer zonen zult gij Mij geven.’ In deze eerstgeborene zijn alle broeders echter inbegrepen. In hem zijn ze allemaal aan God gewijd (BT I/2, 51). Op een andere wijze zien we hier opnieuw de denkfiguur van representatie (vgl. § 3.1.2).

3.2 De zegen

De eersteling is dus door God verkoren, aan Hem gewijd, hij representeert zijn broeders en heeft een bepaalde kracht. Deze vier eigenschappen leidden gezamenlijk tot een vijfde en meest gewichtige kenmerk van de eersteling: hij is het die de zegen des Heeren draagt. Breukelman (BT I/2, 51):

De בְּכוֹר is degene in wie de בְּרָכָה, de zegen, zich concentreert, dat wil zeggen: de wonderlijke kracht die alles doet gedijen en tot volle wasdom brengt en die in al wat een man doende is gespeurd wordt en het geheim is van de אִשְׁלֹשׁ, de bloei en de welstand van het huis.

In het boek Genesis zien we een genealogische lijn van eerstelingen die tegelijkertijd ook gezegenden zijn. De lijn loopt van Abraham naar Izak naar Jakob naar Jozef (in het citaat hierboven is Ruben in de ogen van zijn vader weliswaar de eersteling, maar Jozef blijkt toch de ware eersteling van zijn zonen te zijn). Enkele Bijbelplaatsen worden in dit verband door Breukelman met regelmaat aangehaald. Daarvan volgt nu een kort overzicht.

3.2.1 Abraham de gezegende

Over Abraham wordt gezegd (Genesis 12:3 en 22:18):

En Ik zal zegenen, die u zegenen, en vervloeken, die u vloekt; en in u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden.

En in uw zaad zullen gezegend worden alle volken der aarde, naardien gij Mijn stem gehoorzaam geweest zijt.

Abrahams zegen is representatief en zal gestalte krijgen in zijn nageslacht.

3.2.2 Izak de gezegende

Over Izak wordt gezegd (Genesis 26:4, 26:12-13 en 28:14):

En Ik zal uw zaad vermenigvuldigen, als de sterren des hemels, en zal aan uw zaad al deze landen geven; en in uw zaad zullen gezegend worden alle volken der aarde,

En Izak zaaide in datzelfde land, en hij vond in datzelfde jaar honderd maten; want de HEERE zegende hem. En die man werd groot, ja, hij werd doorgaans groter, totdat hij zeer groot geworden was.

En uw zaad zal wezen als het stof der aarde, en gij zult uitbreken in menigte, westwaarts en oostwaarts, en noordwaarts en zuidwaarts; en in u, en in uw zaad zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden.

Izaks zegen is opnieuw representatief en zal gestalte krijgen in zijn nageslacht. Daarnaast heeft de zegen ook betrekking op zijn materiële welvaart.

3.2.3 Jozef de gezegende

Abraham en Izak zijn de gezegenden vóór Jakob. De zegen (1) concentreert zich in de éne, (2) strekt zich uit over zijn nageslacht, en (3) zorgt voor welvaart. Wat het betekent om de gezegende te zijn wordt echter pas goed duidelijk als we, na de verhalen over Jakob, in het laatste hoofddeel van Genesis kennis maken met diens zoon Jozef. In het laatste hoofddeel van Genesis gaat het immers, aldus Breukelman (BT I/2, 53):

... over het eerstelingschap, nu echter niet over het eerstelingschap binnen het geheel van de mensheid, maar over het eerstelingschap binnen Israël. Vanuit slavernij en gevangenschap zien we hem [nl. Jozef] tot twee keer toe zó groot worden als hij worden kan, eerst in het huis van Potifar en daarna in het rijk van de Farao. Door zijn בְּרָכָה wordt de ruimte waarin hij zich bevindt tot twee keer toe een ruimte van louter יְשׁוּעָה. Dit groot worden van de gezegende, zó groot als hij worden kan, geschiedt echter niet ten koste van zijn broeders, maar hun ten goede, niet om hen te knechten, maar om hen in het leven te houden.

In een audio-opname van een preek over Genesis 39 krijgen we helder in beeld wat deze zegen van de eersteling behelst. Uit Breukelmans beschrijving van Jozefs zegen komt een aantal (elkaar deels overlappende) kenmerken van deze zegen naar voren. Daarvan volgt nu een overzicht, vergezeld van het fragment waaraan de eigenschap van de zegen ontleend is.

3.2.3.1 De zegen is een geheim

En laten we dan direct het woord maar noemen dat in het boek Genesis zo'n grote rol speelt: dat is het woord 'zegen'. (...) Als een 'gezegende' staat hij middenin die wereld, zegevierend, en weet hij het alles zich te onderwerpen en weet hij het zichzelf dienstbaar te maken. Dat is niet zomaar, dat is het geheim van de zegen. En krachtens dien zegen breekt hij in menigte uit.

Op wonderlijke wijze wordt de zegen gaandeweg in het verhaal werkelijkheid. Het is het *geheim* van de gezegende die groot wordt.

3.2.3.2 De zegen breidt zich uit

En wat is nu het bijzondere dan van deze eerstgeborene te midden van de mensenkinderen? Deze op unieke wijze representatieve mens? Wel: hij is de gezegende, door wiens zegen ze allen zullen leven. En de gezegende zal dan straks zijn: Abraham. Izak. Jakob. Israël. De gezegende mens. Het gezegende volk. En door hen en met hen zullen de volkeren gezegend worden. De zegen Gods zal machtig zijn door dit volk in de ganse wereld. Ze zijn de gezegenden des Heeren.

Opnieuw komen we hier de denkfiguur van representatie tegen. De zegening concentreert zich in de éne en werpt als het ware een kring van zegen rondom de mensen om hem heen. De zegen breidt zich genealogisch uit: via de aartsvaders, en later, in meer theologische zin, via Israël over de gehele wereld.

3.2.3.3 De zegen maakt groot

Maar wat dus een thema, een thema in het hele boek Genesis is, dat ze de gezegenden des Heeren zijn, dat wordt aan het slot van het boek Genesis tot het hoofdthema. In de geschiedenis van Jozef. Want wat typerend is voor deze eerstgeborene, voor Israël, dat hij de gezegende Gods is op de aarde, dat wordt nu in de gestalte van Jozef voor het laatst voor ons uitgebeeld. En nu gaat het er vooral om, om dat 'groot worden', ook van Jozef. Hoe groot kan zo'n man dan wel worden?

Het effect van de zegen is: 'groot worden'. Het 'groot worden' van Jozef beeldt uit wat er gebeurt met alle gezegenden Gods.

3.2.3.4 De zegen zegeviert

Hoewel de gezegende vijandschap te verduren krijgt, komt hij elke tegenslag te boven.

En nu wordt hij overgeleverd. Zoals in het verhaal van het evangelie: Pilatus wist dat ze uit haat en afgunst hem hadden overgeleverd. Uit diezelfde tijd en afgunst zien we nu de broeders Jozef overleveren. Eerst hebben ze hem willen doodslaan. Maar dan hebben ze hem toch maar verkocht aan de Ismaëlieten, aan een karavaan die op weg van Gilead naar Egypte, die hebben ze hem meegegeven. En zo werd Jozef afgevoerd naar Egypte. En Potifar kocht hem, een hoveling van Farao, de overste van de lijfwacht, een Egyptisch man, uit de hand van de Ismaëlieten die hem derwaarts afgevoerd hadden. Die zin begint: 'hij werd afgevoerd en hij werd gekocht uit de hand van de Ismaëlieten die hem derwaarts afgevoerd...' Daar staat in het Hebreeuws een woord, נָדַח, dat wil zeggen: 'neerwaarts, afgevoerd'. Als je naar Jeruzalem gaat, dan ga je opwaarts. 'Zie, wij gaan op naar Jeruzalem', maar wanneer je van Jeruzalem en van Judea weggaat, dan ga je in de diepte. Dan word je... omlaag, dan word je afgevoerd. Hier gaat hij in de diepte. Hij wordt in de diepte neergestoten. En we zeggen allemaal: dat is een verloren zaak. Daar komt hij nooit meer uit. Dat komt hij nooit te boven. En zie: dat is nu het geheim van de gezegende. Dat is niet te breken. Wát je ook zou doen om hem te doden, om hem te liquideren. Hij wordt weer opgericht, hij kómt het te boven. Hij zal weer opklimmen. Hoger en hoger! Ja, je zult hem weer groot zien worden, gaandeweg groter, totdat hij zeer groot zal zijn geworden. Zo diep kan hij niet worden neergestoten. Zozeer kan hij niet worden geslagen, vertrappt – of hij zal weer opgericht worden. 'De Heere was met Jozef. Zodat het een man werd wien het gelukte.' Een אִישׁ מְלֵיחַ, één die het kon! Een man wien het gelukte!

De zegen is krachtiger dan welke andere macht ook: hij laat zich niet tegenhouden.

3.2.3.5 De zegen kan in gevaar komen

Toch moet de zegen wel gerespecteerd worden. De zegen is een geheim (§3.2.3.1) en moet als zodanig behandeld worden. Als de zegen niet meer als een geheim gerespecteerd wordt, komt de zegen in gevaar.

En nu vragen we ons af: blijft dat nu zo gaan, die gestadige grootheid? U hebt het kunnen horen wat de tekst ons wil laten horen. Datzelfde van Izaak. 'En hij werd groot. En hij werd gaandeweg groter, totdat hij zeer groot geworden was.' Hoe groot? Kijk, dat is nu de vraag. Hoe groot kan hij worden? Oneindig groot? Dat is heidendom. Dat is grootheidswaanzin. Dan weet je niet anders meer dan van je eigen grootheid. Kijk eens allemaal hoe groot ik ben? En dan is de lol er alweer af natuurlijk. Zolang een mens niet beeft, zodra een mens niet meer verwonderd is over het wonder van de zegen, wanneer een mens vergeet dat het een geheim is, het geheim van de zegen des Heeren – dan wordt het plotseling onuitstaanbare grootheidswaan.

3.2.3.6 De zegen brengt welvaart en vrede

De zegen zorgt voor vrede en welvaart middels de eersteling voor hem en allen om hem heen.

De gezegende. Met אִלֶּשׁ. Daar is welvaart. Het gaat goed. Ze kunnen het goed vinden. Er komt schot in, er komt beweging in, het groeit en het bloeit, dan is er אִלֶּשׁ, stralend is het. Daar is overwinning, daar worden de weerstanden verbroken, dat is zegevierend leven. En het is werkelijk een ontzaglijke vreugde, intense vreugde, om te leven in deze אִלֶּשׁ van de gezegende.

3.3 Evaluatie

In deze paragraaf hebben we onderzocht wat het volgens Breukelman betekent om de eersteling te zijn (§ 3.1).

1. Het eerstelingschap is een zaak van God zelf, een zaak van verkiezing
2. De toekomst van de eersteling is bepalend voor de toekomst van allen
3. De eersteling heeft kracht en macht
4. De eersteling is aan God gewijd

Deze vier eigenschappen leiden tot een vijfde eigenschap van de eersteling: hij is de gezegende (§ 3.2).

1. De zegen is een geheim

2. De zegen breidt zich uit
3. De zegen maakt groot
4. De zegen zegeviert
5. De zegen kan in gevaar komen
6. De zegen brengt welvaart en vrede

Op basis van het geheel van het beschikbare materiaal hebben we nu twee van de drie genoemde kernbegrippen in Breukelmans interpretatie van Genesis 27 nader kunnen verklaren: het eerstgeboorterecht en daarmee de zegen. We hebben in deze paragraaf gezien hoe Breukelman aan deze twee centrale begrippen invulling geeft op basis van concordantie en bredere narratieve verbanden binnen het boek Genesis of zelfs daarbuiten (§ 3.1.4).

4. De derde inventarisatieronde: Genesis 27 in het schriftelijk archief

Nadat we Breukelmans materiaal over Genesis 27 in de banden *Bijbelse Theologie* hebben geanalyseerd (§ 1), vervolgens het materiaal uit het audiovisuele archief hebben geïnventariseerd (§ 2) en waar nodig verhelderd hebben aan de hand van ander, niet aan Genesis 27 gelieerd materiaal uit zowel de *Bijbelse Theologie* als het audiovisueel archief (§ 3), raadplegen we nu de laatste informatiebron die ons ter beschikking staat: het schriftelijke Breukelmanarchief. We hebben vastgesteld dat van de genoemde drie centrale begrippen ‘eerstgeboorte’, ‘zegen’ en ‘identiteit’ de eerste twee bij Breukelman een duidelijke Bijbels-theologische invulling krijgen en samen het interpretatieve kader vormen waarbinnen Genesis 27 moet worden begrepen. Op grond van § 1 is ons vermoeden dat het derde begrip, ‘identiteit’, een even grote rol speelt in Breukelmans interpretatie, maar het blijft nog onduidelijk op welke manier.

In het derde hoofddeel van Genesis, gaat het om ‘de zoon in relatie tot zijn broeder in de strijd om de het eerstelingschap en de zegen’. Hoe deze strijd volgens Breukelman in Genesis 27 gestalte krijgt, en welke rol ‘identiteit’ daarin speelt, weten we nog niet precies. Een laatste inventarisatieronde kan uitkomst geven.

In het Breukelmanarchief zijn de persoonlijke ordners van Breukelman systematisch ondergebracht en door Theo van Damme geïndexeerd, zodat we eenvoudig kunnen zoeken naar ongepubliceerde teksten over Genesis 27. We treffen in map i060 drie manuscripten aan waarin Genesis 27 min of meer zelfstandig ter sprake wordt gebracht:

1. ‘Mit Trug ...’ Genesis 27:35 en Genesis 29:25-26 (1 folio)
2. ‘Izaq zegent Jacob en Ezau’ Genesis 27:1-40 (1 folio)
3. Genesis 27 ‘mi atta, wie zijt gij’, oktober 1961 (9 halve folio’s, preekschets)

In eerste lezing wordt duidelijk dat we de grote thema’s, die we in § 2 reeds op noemer hebben gebracht als ‘eerstgeborene’, ‘zegen’ en ‘identiteit’, in deze documenten opnieuw tegenkomen. Dat bevestigt ons in het vermoeden dat deze begrippen bij Breukelman het interpretatieve kader van Genesis 27 vormen. In het eerste manuscript staat de eerstgeboorte centraal, in het tweede de zegen, en in het derde de identiteit van Jakob en de andere personages. We zullen deze documenten nu nader beschouwen.

4.1 ‘Mit Trug...’. De eerstgeboorte in Genesis 27

Het eerste manuscript is een uiterst beknopt en onvoltooid notitieblad ‘Mit Trug’, waarop onder andere een korte analyse van Genesis 27 wordt gegeven.

4.1.1 De inhoud

Het gedeelte van dit manuscript dat handelt over Genesis 27, besluit met: ‘Alles wat wij nodig hebben om te verstaan wat gaat gebeuren, wordt ons hier zakelijk mede gedeeld! Waarvan de vrije beslissing Gods het middelpunt is.’ Breukelman komt tot deze slotsom nadat hij de verhouding tussen Ezau en Jakob heeft geanalyseerd. De redenering is deze, hier stapsgewijs weergegeven in 5 stappen:

Stap 1: Rachel en Lea

In Genesis 29:26 staat tegenover de ‘kleinste’ צְעִירָה (Rachel): de ‘eersteling’ בְּכִירָה (Lea).

En Laban zeide: Men doet alzo niet te dezer onzer plaatse, dat men de kleinste uitgeeft vóór de eerstgeborene.

Stap 2: Jakob en Ezau volgens God

In de woorden van de Heere in Genesis 25:23 staat tegenover de ‘mindere’ צְעִיר (Jakob) echter: de ‘meerdere’ רב (Ezau).

En de HEERE zeide tot haar: Twee volken zijn in uw buik, en twee natiën zullen zich uit uw ingewand van een scheiden; en het ene volk zal sterker zijn dan het andere volk; en de meerdere zal den mindere dienen.

Het verschil tussen Rachel/Lea en Jakob/Ezau wordt daarmee zeer subtiel weergegeven door de verteller: Jakob en Rachel krijgen dezelfde benaming (de ‘kleinste’), maar onderwijl wordt Lea de ‘eersteling’ genoemd – maar Ezau niet. Die heet ‘de meerdere’, of ‘de oudere’.

Stap 3: Ezau volgens de verteller

In Genesis 27:1 is Ezau opnieuw niet ‘de eersteling’, maar ‘zijn grootsten zoon’, nu in de woorden van de verteller.

En het geschiedde, als Izak oud geworden was, en zijn ogen donker geworden waren, en hij niet zien kon; toen riep hij Ezau, zijn grootsten zoon, en zeide tot hem: Mijn zoon! En hij zeide tot hem: Zie, hier ben ik!

Idem in Genesis 27:42:

Toen aan Rebekka deze woorden van Ezau, haar grootsten zoon, geboodschapt werden, zo zond zij heen, en ontbood Jakob, haar kleinsten zoon, en zeide tot hem: Zie, uw broeder Ezau troost zich over u, dat hij u doden zal.

En in Genesis 27:15:

Daarna nam Rebekka de kostelijke klederen van Ezau, haar grootsten zoon, die zij bij zich in huis had, en zij trok ze Jakob, haar kleinsten zoon, aan.

Stap 4: De voorlopige conclusie

Breukelmans voorlopige conclusie luidt: Ezau wordt door de Heere en door de verteller niet בכור genoemd, omdat hij het niet is.

Stap 5: Ezau volgens Jakob

Anders dan verteller van Genesis en de Heere spreekt Jakob echter wél tot tweemaal toe over Ezau als ‘eersteling’. In Genesis 27:19 horen we:

En Jakob zeide tot zijn vader: Ik ben Ezau uw eerstgeborene; ik heb gedaan, gelijk als gij tot mij gesproken hadt; sta toch op, zit, en eet van mijn wildbraad, opdat uw ziel mij zegene.

En in Genesis 27:32:

En Izak, zijn vader, zeide tot hem: Wie zijt gij? En hij zeide: Ik ben uw zoon, uw eerstgeborene, Ezau.

4.1.2 Evaluatie

Door het woordgebruik nauwkeurig te analyseren wordt duidelijk dat de verschillende personages ieder een verschillende kijk hebben op wie de eigenlijke eerstgeborene is. Het verhaal vertelt ons dat Ezau, biologisch gezien, de eerstgeborene is. Maar volgens de Heere en de verteller is hij het niet: hij is de ‘meerdere’ of de ‘grotere’. Bij gevolgtrekking is dus Jakob de eigenlijke eerstgeborene. Als we vragen naar hoe Jakob zélf echter zijn oudere broer beschouwt, lijkt het erop dat hij Ezau wel degelijk als de eigenlijke בכור beschouwt. In deze beschouwing van Jakob zou wel eens de oorzaak van de strijd tussen de twee kunnen zijn gelegen.

In eerdere paragrafen hebben we ontdekt welke Bijbels-theologische lading het begrip ‘eerstgeboorte’ meedraagt in dit verhaal van Genesis 27. In dit eerste manuscript uit het Breukelmanarchief hebben we nu ontdekt hoe het begrip functioneert binnen de tekst van Genesis 27.

4.2 ‘Izaq zegent Jacob en Ezau’. De zegen in Genesis 27

In het tweede, nog schetsmatigere manuscript ‘Izaq zegent Jacob en Ezau’ staat de tweede kernnotie centraal: de zegen. Twee opmerkingen van Breukelman zijn van belang voor onze reconstructie van zijn interpretatie van Genesis 27:

4.2.1 De zegen prijsgegeven

Ezau heeft de בְּכֹרָה veracht en prijsgegeven en heeft daarmee tevens het recht op de zegen voor den eerstgeborene verspeeld, maar wil dien zegen nu toch wel graag ontvangen en wil toch ook wel graag blijven gelden als בְּכֹר!

Hoewel de eerstgeboorte Ezau niet van Godswege toekomt, komt ze hem volgens alle anderen en volgens hemzelf wél toe, en daarmee dus ook de zegen. Door zijn veronachtzamen van de eerstgeboorte dreigt de zegen Ezau nu ook te ontgaan.

4.2.2 De zegen in gevaar

[I]n de woorden [van de vermomde Jakob tegen zijn vader] komt de waarheid Gods tot uitdrukking, maar in de leugenachtige mond der mensen, van dezen mensch Jacob. Zie hoe adembenemend de gezegende vlak in de buurt van de vloek is met zijn list, zijn bedrog! En hoe God genadig de vloek afwendt door deze list te laten gelukken. Eigenlijk zou een vloek dezen mensch moeten treffen! Terwijl het hem om den zegen te doen is.

Door de zegening eigenhandig te willen forceren, brengt Jakob juist de zegen in gevaar en loopt hij het risico de vloek over zich af te roepen.

4.2.3 Evaluatie

We merken op dat Breukelman Ezau en Jakob opvoert als twee broers die strijden om de zegen. In de beleving van beiden concentreert de zegening van Godswege zich in de ophanden zijnde zegening door hun vader. Ezau veronachtzaamt de eerstgeboorte en verliest daarmee zijn recht op de zegen; Jakob wil, als de eigenlijke eersteling, de zegen forceren en dreigt daarmee eveneens de zegen te verliezen.

4.3. ‘Wie zijt gij?’. De identiteit in Genesis 27

Het derde, meest uitgebreide archiefstuk bevat notities aan de hand waarvan Breukelman eens of meermaals een preek heeft gehouden. Dit document verschaft ons duidelijkheid over de functie van het laatste kernbegrip, ‘identiteit’, binnen Genesis 27.

4.3.1 De preekschets

Het manuscript zet in met ‘de figuren, de medespelers’:

Ze zijn állen betrokken in wat hier geschiedt; elk op zijn eigen wijze: God, Isaak, Rebecca, Esau, Jacob. God brengt het alles met zijn vreemde plan teweeg. τα του θεου kunnen deze mensen slechts op menselijke wijze vatten; en ze worden allen medeschuldig. (...) Vergeleken echter met de schuld van Jacob is dat alles van Esau bijna “on-schuld”.

Breukelman geeft aan dat God Zijn werk doet ondanks menselijke bemoeienissen. God heeft Jakob uitverkoren, hij is de eigenlijke eersteling en hij zal ook gezegend worden. Alle andere figuren willen dat echter niet waar hebben en de geschiedenis naar hun hand zetten; Jakob zelf en zijn moeder willen het juist wél waar hebben en het daarom ook waarmáken. Daarin schuilt hun aller schuld: het willen tegenwerken van en het willen meewerken aan Gods genade.

Het gaat om de בכורה (en dus om de ברכה), het voorrecht van “dése” te zijn! Deze unieke, de op unieke wijze representatieve mens, Gods Verkorene, Gods Gezegende, Gods Profeet, Gods Knecht, Getuige van Zijn daden, Verkondiger van Zijn Woord. “Dése” te zijn, dat is niet een mogelijkheid van de hoezeer ook gezegende en vruchtbare natuur. (...) “Deze” te zijn is ook niet het voorrecht van de sterkere natuur met haar natuurlijke voorsprong op de

zwakkere, die zij opzij duwt (reeds opzij geduwd en voorbij gestreefd, nog vóór zij uit de schoot hunner moeder waren voortgekomen). “Jacob” is “deze” en niet Esau, en Rebecca weet ervan.

Hoewel Ezau, krachtens zijn sterke natuur, degene is die als eerste de baarmoeder uitkomt en zich duidelijk profileert als de sterkere, is hij toch niet de eersteling.

Isaak houdt zich echter aan wat direct voor ogen is en aan wat iedereen weet en ziet: Esau is het eerst voortgekomen, Esau is de sterkere, Esau! Die is het natuurlijk! Maar dit “natuurlijke” als zodanig is nog niet ook het “goddelijke”. God, deze God gaat – terwijl de natuur haar natuurlijke loop heeft – zijn eigen gang. God is meer dan de natuur, meer dan de gezegende natuur en meer dan de sterke natuur. Er is een voorsprong, die de genade verleent (een eeuwige voorsprong), waartegen elke voorsprong van de natuur het volstrekt moet afleggen.

De strijd om de eerstgeboorte is tegelijkertijd dus ook een strijd tussen het natuurlijke en het goddelijke, tussen schuld en genade. De uitkomst staat daarmee tevoren reeds vast.

Esau, de oudste zoon, leeft zeer natuurlijk zich uit, hij leeft uit zijn natuur, zijn krachtige natuur, – en is dus natuurlijk de בכור. Dit te menen is zijn aandeel in de schuld, enkel dit; enkel dit ook is het aandeel van zijn vader Isaak. Maar Rebecca weet, dat het anders is. Rebecca weet van Gods Woord (cap 25:23!) [‘de meerdere zal de mindere dienen’]. Zij weet dat God zijn eigen gang gaat. Zij weet van de voorsprong der genade. Maar wat wordt er nu van deze goddelijke zaak in de harten en in de gedachten, woorden en daden dezer mensen, van moeder Rebecca en haar jongste zoon Jacob.

De schuld van Ezau en Izak is dat ze het natuurlijke als het door God gegevene beschouwen. Rebekka weet dat God Jakob heeft aangewezen als eersteling en niet Ezau, maar in haar handelen respecteert ze Gods soevereiniteit niet. Merk hier ook op hoe Breukelman de aandacht vestigt op ‘de harten en de gedachten’ en de ‘woorden en daden’: je bent wat je doet (zie hierboven, § 1).

Ja, en nu hoor ik het u al zeggen, u bent verontwaardigd, het is een gruwelijke misdaad, om zo je blinde vader te misleiden – ja, maar móet hij niet blind wezen, was hij niet reeds blind ook toen hij nog zien kon!?

Izaks lichamelijke blindheid staat tegelijkertijd ook voor zijn geestelijke verblindings.

– ja, best mogelijk, maar dan nóg: een schandaal om zo je blinde vader te misleiden, en dan nog vroom doen bovendien (God! “De HERE uw God heeft het zo voor mij geschikt” v. 20 – Ja, maar is dat eigenlijk niet zo? Ja maar dan toch niet op die manier, langs deze weg heeft God het voor hem geschikt!). Neen, hier valt niets goed te praten (hoezeer het ook waar is dat Isaak niet toevallig “blind” is en hoezeer het ook waar is, dat inderdaad “de HERE Isaaks God het voor Jacob geschikt heeft”), de wijze waarop deze méns dit hanteert, is gruwelijk. En hij beseft het zélf terdege. Hij beseft dat hij hiermede langs de afgrond der vervloeking gaat. [Genesis 27:12: ‘Ik zou een vloek over mij halen en niet een zegen’]

Waar is Jakob eigenlijk mee bezig met zijn bedrog? Het past op geen enkele wijze bij zijn eerstelingschap. Het eerstelingschap, en daarmee onlosmakelijk verbonden de zegen, is een zaak van verkiezing, niet van verwerving.

Heeft hij, bekleed met de gewaden van Esau, zichzelf niet tot een Esau gemaakt? Is hij nu eigenlijk zelf niet een Esau geworden? “Wie zijt gij, mijn zoon?” - Kijk, hier horen we nu plotseling de blinde Esau [=Isaak, GvZ] het juiste woord spreken. Antwoord: Ik, Esau, uw eersteling!

In zijn bedriegende uitspraak zegt hij in feite de waarheid: ‘Ik, Jakob, heb mij tot een Ezau gemaakt doordat ik mij voeg naar het natuurlijke en niet naar het goddelijke.’

Ook Jacob gelooft enkel in de voorsprong van de natuur, hetgeen natuurlijk is, en niet in de voorsprong der genade, hetgeen niet uit de natuur, niet uit de mensen, maar van Gód is.

‘Wie niet sterk is, moet slim zijn.’ ‘Het ijzer moet je smeden als het heet is.’ Het bedrog geschiedt met goede bedoelingen. Maar dat maakt het geen rechtvaardige daad.

[Jakob] meent, dat er geen andere weg is, hij ziet geen andere weg, dit is menselijk gesproken en menselijk gezien, de éنية mogelijkheid: maken dat hij hoe dan ook zijn broeder vóór is.

Na het bedrog zegt Ezau tegen zijn vader de waarheid over zijn broer (Genesis 27:36): ‘Is het niet omdat men zijn naam noemt Jakob [hienenlichter], dat hij mij nu twee reizen heeft bedrogen?’ Vervolgens moet Jakob uitwijken, vluchten (Genesis 27:41-28:9).

Hij moet weg. Zó kan hij “Israel” niet wezen. Hij moet nu eerst zelf dienen in den vreemde, (3 x 7 jaren! en niet slechts “enige dagen” v. 44). [Hij moet] knecht zijn van zijn broeders en door hen bedrogen worden, gelijk hij zelf bedrogen heeft (29:25). [Hij] moet zich aan het knechtschap ontworstelen (30:24-32:1) en voor hij het aangezicht van zijn broeder tegemoet kan treden, moet hij eerst voor het aangezicht Gods wezen, om “gezegend” te worden.

Hier wijst Breukelman vooruit naar de scène te Pniël, Genesis 32:22-32, waar Jakobs naam wordt veranderd in Israël. Vermoedelijk doet Breukelman er hier op, dat met deze naamsverandering ook een einde komt aan Jakobs bedriegerij die hem zo eigen is geweest. Hij legt het op eigen kracht groot willen worden af, en wordt klein ten opzichte van zijn broer (Genesis 33:3). Dat wil zeggen: hij zoekt er niet meer naar om de natuurlijke sterkte van zijn broeder Ezau te imiteren.

Het slot van de preekschets vat de kern nog eens samen:

*Jacob – Israël!
Het zal Góds dààd zijn
door welke Jacob Israel zal wezen.
dit is niet een mogelijkheid van hem zelf.
Hij zelf weet niet beter te doen dan ... in de huid van Esau te kruipen,
te geloven in de voorsprong der natuur
om zó juist prijs te geven wat hij redden wil: de voorsprong der genade, die hij niet verwérvén kan
omdat het hem geschonken is.
Amen.*

4.3.2 Evaluatie

Allereerst valt ons op hoe sterk Breukelman dogmatisch beladen termen gebruikt om de spanning in het verhaal te duiden: het gaat hier in Genesis 27 om Gods verkiezing van eeuwigheid af, het gaat om de strijd tussen natuur en genade. De centrale gedachte in deze preekschets is, dat géén van de betrokken personen zich conformeert aan de realiteit van het goddelijke. Zelfs de eersteling zelf, Jakob, tracht zijn zegen eigenhandig te bestendigen, en daarmee verloochent wie hij in wezen ís: de eersteling en daarmee de gezegende. Door zijn gedrag compliceert en vertraagt Jakob zijn zegening. Ook de representatie komt in gevaar, want hij verstoort de band met zijn broeder.

5. Conclusie. Jakob kruipt in Ezaus huid

We hebben nu al het beschikbare materiaal over Genesis 27 van Breukelmans hand geanalyseerd. Het doel van onze onderzoeken is geweest om een antwoord te geven op deze twee vragen:

1. Kunnen we op basis van het beschikbare materiaal Breukelmans interpretatie van Genesis 27 reconstrueren?
2. Levert deze onderzoeksmethode een bevredigend resultaat, zodat ook verder onderzoek naar de ongepubliceerde gedeelten van Breukelman Bijbelse theologie op deze wijze kan worden voortgezet?

We zullen nu proberen deze vragen te beantwoorden.

5.1 Breukelmans interpretatie van Genesis 27

Door archiefmateriaal en gedeelten van de gedrukte delen *Bijbelse Theologie* te bestuderen hebben we aan het slot van de tweede stap (§ 2) drie interpretatieve kernnoties ontdekt, namelijk het eerstelingschap, de zegen en de identiteit. We hebben vervolgens gezien dat Breukelman in BT I/2 aangeeft dat de eerste twee begrippen (het eerstelingschap en de zegen) in het boek Genesis belangrijke thema's zijn. In het derde hoofddeel van Genesis (25:12 – 37:1) komen die thema's naar voren als het gaat over 'de zoon in relatie tot zijn broeder in de strijd om het eerstelingschap en de zegen'. Dat deze kernbegrippen in zijn interpretatie van Genesis 27 dus eveneens een zeer gewichtige rol spelen, verbaast ons niet direct. Wel zijn we benieuwd naar hoe ze die rol vervullen. Het blijkt alles te maken te hebben met dat derde kernbegrip: de identiteit. Ik zal nu proberen om de contouren van Breukelmans interpretatie van Genesis 27 weer te geven.

5.1.1 Het geheim van de verkiezing

Heel het boek Genesis draait om het eerstelingschap (§ 3.1). De eersteling is tegelijkertijd de gezegende (§ 3.2); door hem worden ook de mensen om hem heen gezegend; deze éne representeert allen. Dit eerstelingschap is een zaak van God, niet van de natuur, het lot of van de mensen. Het is een zaak van uitverkiezing (§ 4.3).

In het derde hoofddeel van Genesis maken we kennis met twee broers: Ezau en Jakob. Ezau is eerder geboren dan Jakob (Genesis 25:25-26). Natuurlijkerwijs maakt dat Ezau tot de eersteling. Toch zal het niet Ezau, maar Jakob zijn die het eerstelingschap en daarmee ook de zegen voor allen draagt. Opnieuw niet op basis van zijn natuur of zijn pienterheid, maar op basis van Gods genade. 'Hij kan het niet verwerven, het wordt hem geschonken.' (§ 4.3.1)

De vraag is: zal dit geheimenis van verkiezing en genade door de personen gerespecteerd worden? Het is deze vraag die centraal staat – en een antwoord vindt – in Genesis 27.

5.1.2 De strijd om de zegen

In feite blijkt namelijk géén van de personen het geheimenis van de eerstgeboorte te respecteren: Izak is er letterlijk blind voor en Ezau is er spreekwoordelijk blind voor. Jakob beschouwt niet zichzelf, maar zijn broer als de eersteling (§ 4.1) en heeft dus ook weinig van Gods plan begrepen. Samen met zijn moeder Rebecca, die eveneens beter kon weten, probeert hij de zegening van de eerstgeboorte te forceren, of dan toch tenminste wat assistentie te verlenen bij het werkelijkheid-worden van Gods plan (§ 4.2.2). Er ontstaat een strijd om de zegen: 'Ben jij het of ben ik het?' (§ 2.1). In deze strijd maken alle personages zichzelf schuldig (§ 4.3.1) en komt de zegen, waardoor ze allen gezegend zullen worden, in gevaar (§ 3.2.3.5 en § 4.2.2).

Dit punt, dat we eerder 'identiteit' hebben genoemd, vormt als het ware het proprium van Genesis 27 ten opzichte van de overige hoofdstukken in het derde hoofddeel van Genesis. De zegen gaat overgedragen worden van de ene eersteling (Izak) op de andere eersteling (Jakob), maar intussen staat Jakobs handelen diametraal tegenover zijn wezen en bestemming als de eersteling. Hij stelt geen vertrouwen in Gods verwerkelijking van de genade, maar hij 'kruipt in Ezaus huid': hij gedraagt zich als een Ezau, hetgeen in het verhaal heel letterlijk wordt verbeeld door het aantrekken van de kleren van Ezau (27:15), de vellen van geitenbokjes (27:16) en de geur van Ezau die om hem heen hangt (27:27).

5.1.3 De naamsverandering

Wie is deze man, deze Jakob? Als namen (שמות) en daden (דְּבָרַיִם) inderdaad zo nauw aan elkaar verwant zijn (§ 1.2), kán deze 'hielenlichter' (§ 1.1) eigenlijk wel de eersteling zijn? Het antwoord is: nee. Hij heeft nog veel te leren voordat hij werkelijk de gezegende, Israël, Gods volk, kan wezen, en in hem alle volkeren gezegend kunnen worden. Eerst moet hij, de bedrieger, bedrogen worden door zijn oom Laban. En dan verandert te Pniël ten slotte zijn naam, en daarmee ook zijn wezen (§ 1.2). Jakob heeft iets te overwinnen: de betekenis van zijn naam, *zichzelf*. Op eigen kracht zal hij dat niet kunnen. Hij moet door God overwonnen *worden*. Vanaf de crisis (§ 2.2) van zijn naamsverandering te Pniël wordt Jakob dan inderdaad ook de gezegende, in wie de mensen om hem heen de zegen des Heeren deelachtig worden. Hoewel het geheim in gevaar is gebracht geweest, zal het uiteindelijk toch verwerkelijkt worden. De genade wint het van de natuur.

5.2 Evaluatie van het onderzoek

In ons bronnenonderzoek hebben we kunnen constateren dat het beschikbare materiaal een grote mate van eenheid laat zien. Zowel de geschreven als de gesproken bronnen laten ons zien dat Breukelman bij het interpreteren van Genesis 27 het hoofdthema van Genesis, het eerstelingschap, en daarmee ook het neventhema van de zegen, als richtinggevend beschouwt. Verrassend is evenwel de manier waarop Breukelman het verhaal van Genesis 27 perspectivisch benadert, waardoor de kern van de interpretatie van dit specifieke hoofdstuk *de ware identiteit van de eersteling* betreft.

Het is niet met zekerheid te zeggen of bespreking van ander hoofdstukken van Genesis soortgelijke resultaten oplevert. De voorgestelde methodische beweging, die gaat van de delen naar het geheel en weer terug, is echter eenvoudig te maken en het resultaat stemt tevreden. Met dit onderzoek hopen we een aanzet te hebben gegeven voor verder onderzoek naar de ongepubliceerde gedeelten van Breukelmans Bijbelse theologie.